64

AGF

Amsterdamsche Archiefvondsten

DOOR

Mr. W. F. H. OLDEWELT
ADJUNCT-ARCHIVARIS

AMSTERDAM 1942
N.V. DRUKKERIJ EN UITGEVERIJ J. H. DE BUSSY

Er was plaatsruimte voor zestig à zeventig personen doch er vertoefden nog slechts twee mannen en een vrouw op grond van een beschikking der schepenbank. Men had er evenwel een en twintig mannelijke verdachten opgesloten voor wie blijkbaar in de stadsboeien in het raadhuis op den Achterburgwal geen plaats was, zoodat het meer de rol van een Huis van bewaring dan van een Beterhuis was gaan vervullen. Het heeft als zoodanig zijn bestaan nog weten te rekken tot 1825, toen het voormalige Tuchthuis op den Heiligeweg tot een Huis van Arrest was verbouwd. [1])
Volgens den geschiedschrijver Van der Vijver (1829) heeft daarna de schilder Cornelis Kruseman er zijn atelier in gehad totdat, zooals ik reeds in mijn beschrijving van het Stadszijdewindhuis heb vermeld, bij Raadsbesluit van 1827, deze inrichting is overgebracht naar het ledig staande Beterhuis.
Na de opheffing van het Zijdewindhuis in 1829 is eindelijk het oude gebouw, bij Raadsbesluit van 5 Mei 1830, met den tuin voor *f* 6000 door de stad verkocht.

HET TINNEGIETERSGILDE

Gelijk de onderzoekingen van de laatste jaren hebben geleerd, is het gildewezen in de hoofdstad zeer laat, namelijk pas in de zeventiende eeuw, tot ontwikkeling gekomen. Voor dien kende men vereenigingen van ambachtslieden vrijwel uitsluitend als godsdienstige broederschappen, van wie sommige, naast de verzorging van den dienst op het altaar van hun schutsheilige, tevens een ,,bos" of ziekenfonds voor hun leden beoogden te vormen. Veel later komen de bepalingen ter handhaving der onderlinge gelijkheid en wering van buitensteedsche concurrentie, alsmede de verplichte vervaardiging van proefstukken voor dengene, die meester in zijn ambacht wenschte te worden. Eerst daarmede komt, kan men zeggen, het eigenlijke gildewezen tot ontwikkeling.
Daarnaast oefende reeds van zeer vroege tijden af het stadsbestuur eenig toezicht uit op qualiteit of samenstelling van bepaalde producten der stedelijke nijverheid, ter bescherming der koopers eenerzijds en tot instandhouding van den goeden naam van het betreffende bedrijf anderzijds. Men denke aan het toezicht op de fabricage van lakens, welke gestaald en gezegeld moesten worden en aan de bepalingen betreffende het gehalte der voorwerpen, welke van edel metaal werden vervaardigd. Reeds in 1469 was het gehalte daarvan door het Gerecht vastgesteld terwijl tevens drie waardeins voor de naleving dezer bepaling moesten waken.
Het is begrijpelijk dat men, in een tijd waarin zoovele huishoudelijke gebruiksartikelen van tin werden vervaardigd, ook tot een bepaling ván en toezicht óp het gehalte van dergelijke metalen voorwerpen moest komen. Uit het jaar 1475 is ons de vroegst bekende gehaltevaststelling er van bekend. ,,Dat geen tynneghieter eenich tynwerc

[1]) Zie het artikel De Stadsboeien.

maken en moet dair meer loets toe is dan acht pont loets in 't 100", m.a.w. elke 100 pond tin voor fabricagedoeleinden mocht bestaan uit 92 pond fijn tin en acht pond lood. Twee, jaarlijks door het Gerecht gekozen, keurmeesters vervulden voor de tinnen voorwerpen dezelfde rol als de waardeins voor de gouden en zilveren.

De verkoopers van tinnen voorwerpen, die in de vroegste tijden wel als identiek met de gieters er van mogen worden beschouwd, ressorteerden, blijkens een verordening voorkomende in het oudste stedelijke keurboek, dat in 1413 is samengesteld, toen reeds onder het St. Martijns- of comansgilde, het latere Grootkramersgilde. De bedoelde keur verbood den verkoop van kramerijen, tin- en koperwerk door lieden, die geen poorter en gildebroeder waren, tenzij het op een Maandag geschiedde. De tinnegieters, die hun verkoop tot dien eenen dag wilden beperken behoefden dus niet eens lid te zijn van het genoemde gilde.

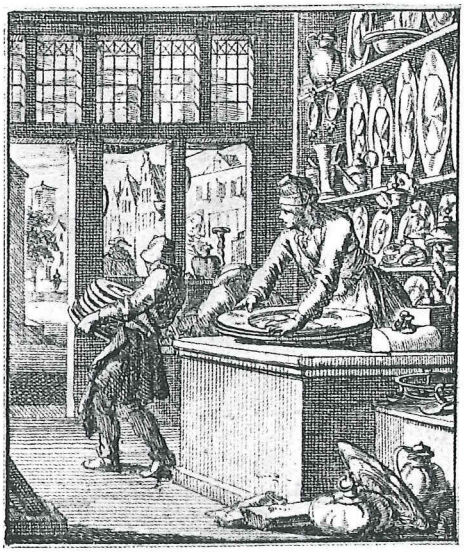

Tinnegieterswinkel
(Kopergravure door Jan Luyken, 1694)

Blijkens de Ordonnantie voor de kramers van 1476 was in de positie van de verkoopers van tinnegoed toen nog geen wijziging gebracht doch de koperwerkverkoopers, dat waren de geelgieters en koperslagers, werden niet meer genoemd. Dezen behoorden toen waarschijnlijk reeds tot het St. Eloyen- of Smedengilde, dat de ambachtslieden „die vuer blasen ende mit die hamer slaen" omvatte. De Ordonnantie voor dit gilde van 1491 noemt hen tenminste uitdrukkelijk.

In 1533 verklaarde het stadsbestuur dat „tot noch toe geene ordonnantie noch policie geweest en is onder de gemeene kannemakers of tinnegieters, onder welck ambacht tot desen jegenwoordichen dag toe groote en diversche ongeregeltheden geweest zijn." Daarom werd toen voor hen een reglement opgesteld waarin bepaald werd, dat hij die zich als meester wilde vestigen eerst drie jaren bij een meester moest geleerd hebben en daarna zijn proef doen in tegenwoordigheid van de keurmeesters, die daarvoor zes st. per dag zouden ontvangen. Verder mocht men niet 's morgens vóór vijf uur en 's avonds na acht uur werken en werd de verkoop op Zondagen streng verboden.

Het gehalte der tinnen voorwerpen werd nogmaals op 92 % fijn bepaald. De meestertinnegieters moesten hun letter met het nieuwe keurteeken n.l. een Bourgondisch kruis met het stadswapen, op alle kannen e.a. rondwerk slaan. Op schotels e.d. platwerk hun letter met een hamer en kroon, opdat men steeds den fabrikant zou kennen. Allen die tot dit ambacht behoorden waren van toen af weliswaar door deze ordonnantie gebonden zoodat alle tinnegieters zonder uitzondering zich sedert dien ,,onder de gilde van St. Maerten hebben begeven", zooals een keur van 1581 het uitdrukt, maar zij vormden toch geen zelfstandig gilde.
Hoelang deze toestand heeft voortgeduurd is niet duidelijk want nergens is een uitdrukkelijke verklaring van hun afscheiding uit het Kramersgilde te vinden. In art. 1 van den gildebrief van het Grootkramersgild van 1554 welke in de gedrukte Handvesten van mr. H. Noordkerk (1748) is te vinden lezen wij ,,dat niemand sal moeten te koop setten, houden ofte maken binnen deser stede vrijheyt eenige kramerie, malerie, specerie, teenewerk (d.i. mandewerk) veteren, budelen enz. of hij sij deser stede poorter ende ghildebroeder van St. Martijnsgilde". Van tinnen voorwerpen wordt hier niet meer gesproken, zoodat wij het bestaan van een zelfstandig tinnegietersgilde reeds zouden willen aannemen, ware het niet dat in het bekende register van de inkomsten van alle gilden hier ter stede, dat in 1570 is opgemaakt naar aanleiding van de Ordonnantie van Alva op de heffing van de 100e penning, alleen het gilde van St. Maarten maar geen afzonderlijk gilde van de tinnegieters wordt genoemd. De oplossing dezer schijnbare tegenstrijdigheid ligt in de foutieve lezing door Noordkerk van het woord ,,tynnewerk" in het origineele keurboek als ,,teenewerk".
In een notarieele akte van 1592 is sprake van een ,,olderman" van de tinnegieters, terwijl uit een beschikking door het Gerecht in 1594 gegeven op een request van keurmeesters het bestaan van een college van Overluiden van het Tinnegietersgilde blijkt waaruit wij mogen afleiden, dat eerst omstreeks het einde der zestiende eeuw het zelfstandig bestaan van het Amsterdamsche Tinnegietersgilde een aanvang heeft genomen.
In het hierboven bedoelde verzoekschrift vroegen keurmeesters verhooging van hun vacatieloon, dat toen twaalf st. per dag bedroeg, voor het assisteeren bij het maken der meesterproef door de leerlingen ,,twelck, onder correctie, henluyden bedunckt een sober loon te sijn, mits dat huydendaegs haer knegts op haer winckelen verdienen vijftien st."
Aangezien het Gerecht hun verzoek onbeantwoord liet, herhaalden zij dit in 1609 met het resultaat dat hun loon toen gebracht werd op twintig st., ,,gemerckt sij in dese duyre ende benoude tijde veel meer voor hen privé persoonen versuymen".
Het gilde had nog geen eeuw van zijn zelfstandig bestaan genoten toen zich met een groote categorie leden nl. de glas-, kannen- en aardewerkverkoopers, moeilijkheden voordeden. Dezen beklaagden zich er over dat zij, alleen omdat sommigen hunner, kannen met tinnen deksels verkochten, genoodzaakt waren om lid van het Tinne-

gietersgilde te zijn. Gedurende een reeks van jaren heeft de overheid te vergeefs gepoogd om aan hun bezwaren tegemoet te komen tot dat in 1676 besloten werd deze lieden van het gilde af te scheiden en in een eigen gildeverband te vereenigen.
Op verzoek van de overluiden heeft het Gerecht in 1685 een nieuwe ordonnantie op het gehalte van het tin vastgesteld, aangezien ,,dagelijks veele ongeregeltheden gepleegt werden in het maken van tinwerk," zooals de considerans mededeelt. In den vervolge moest al het tinwerk, dat met ,,de ordinaris roos" werd gemerkt 94 % fijn tin bevatten en 6 % lood terwijl daarnaast het z.g. keurtin, hetwelk met ,,het wapen dezer stede" gemerkt werd, voortaan moest bestaan uit 92 % roostin en 8 % lood. Wegens het geknoei met de fabricage van tinnen lepels en deksels werd in 1688 nog bepaald, dat deze, zoo zij van bloktin d.i. zuiver tin waren vervaardigd, met een engel moesten worden gemerkt, terwijl in 1689 nog een vierde stempel werd gemaakt nl. het stadswapen met de letters k(leine) k(eur) voor voorwerpen waarvan het gehalte 92 % keurtin en 8 % lood bedroeg.
Het bestuur van het gilde had van oudsher zijn bijeenkomsten gehouden in de gildekamer boven in den Schreierstoren, doch in 1683 werd door het stadsbestuur den boomsluiter van den ouden boom, in de rij palen in het IJ voor de stad, aangezegd zijn woonplaats in den Haringpakkerstoren te ontruimen ten behoeve van de overlieden van het Tinnegietersgilde, die voor deze nieuwe gildekamer 60 gld. jaarhuur zouden betalen. In den loop der jaren is deze huur sterk verlaagd, niettemin requestreerden de overlieden in 1744 [1]) om volledige kwijtschelding der huur op grond van het feit dat de inkomsten van het gilde welke steeds zeer gering waren geweest, zoodanig waren achteruit geloopen, dat de requestranten van tijd tot tijd penningen uit hun privé-beurzen hebben moeten voorschieten, terwijl er ,,geen de minste apparentie zich heeft opgedaen en ook niet te verwachten is" dat zij hun voorschotten ooit terug zullen krijgen. Zij boden hun gildeboek ter visie aan waarin het kapitaal van het gilde was geregistreerd, hetwelk slechts bestond uit een obligatie van *f* 228 en een losrentebrief van *f* 800 benevens de geringe revenuen van het gilde, terwijl er volgens hen bovendien uit bleek hoe ,,menagieus" deze waren besteed.
Die ,,menagieusheid" kwam echter door hetgeen zij tegelijkertijd mondeling aanboden wel eenigszins in een vreemd daglicht te staan. Overlieden waren n.l. van hun kant geneigd om ,,sekere" rentebrief van *f* 24 's jaars aan de stad af te staan ,,dog also deselve nu eenige tijd herwaars was vermist" moest de stad genoegen nemen met de belofte dat als hij ooit gevonden werd terstond zou worden afgestaan, welk aanbod de stedelijke overheid accepteerde omdat ook het Hoedenmakers- en het Mandenmakersgilde gratis een kamer in denzelfden toren gebruikten.
Toen in 1751 bleek dat sommige gildebroeders zich niet ontzagen om een zeer slecht soort tin te gebruiken, dat niet het gehalte had

[1]) Not. Akerboom, 4e reg. v. requesten f°. 381.

van het merk waarmede het was voorzien, besloot het Gerecht in verband met het feit ,,dat het crediet hetwelk zoo binnen als buyten deze stad aan de merken gegeven word meerendeels zoude komen te vervallen tot merkelijk nadeel zo niet totale ruïne van het Tinnegietersgilde," eenige nieuwe verscherpte bepalingen af te kondigen. [1]) Iedere gildebroeder werd verplicht er in het vervolg een klein keurmerk met de letters K.K., zijn naam en het jaartal op na te houden, dat binnen drie maanden in handen van de overlieden moest worden gesteld ,,omme op het gildeboek ter lak gesteld te worden." Helaas is dit ,,lakboek", zooals het in de wandeling werd genoemd, evenals alle andere archivalia van dit gilde spoorloos verdwenen waarmede een belangrijke bron voor kunsthistorisch onderzoek is verloren gegaan, omdat wij daaruit alle merken en namen van fabrikanten van tinnen voorwerpen hadden kunnen leeren kennen. Het gilde, dat in 1688 nog 87 leden had, telde toen 51 gildebroeders over de geheele stad verspreid.
Vermeldenswaard is nog dat de meesten hunner steeds aandrongen op zeer strenge handhaving van de gehalten van het tin ,,wijl de andere steden in Holland, jazelfs de naburige provinciën na de keurmerken van deze stad hen hebben gereguleerd."
De financieele positie van het gilde was, zooals wij zagen, zeer precair. Hierin is in den loop der achttiende eeuw geen verbetering gekomen, integendeel de toestand werd steeds moeilijker maar toch bestond het gilde nog toen de revolutie van 1795 uitbrak, terwijl het Grootkramersgilde waaruit het was gesproten toen reeds was verdwenen. Zelfs hebben overlieden in 1797 nog getracht om hun oude ordonnanties door strengere te vervangen doch te vergeefs want dit was al te zeer in strijd met den geest des tijds.
In 1811 bedroeg het getal hunner leden nog slechts 27. Een jaar later zijn alle gilden door het besluit van den prefect De Celles afgeschaft. Het overgebleven gildefonds, door de voormalige bestuurders beheerd ter ondersteuning van voormalige leden en hun weduwen en weezen, is enkele jaren later geliquideerd. In 1821 zijn de commissarissen ontslagen en werd aan de commissarissen van de haringpakkers op hun verzoek toegestaan het gebruik der ledige tweede verdieping van den Haringpakkerstoren ,,voorheen ten dienste van het Tinnegietersgild" zooals de thesaurier der stad in zijn beschikking op hun verzoek schreef.

HET ST. LUCASGILDE

Gelijk in de meeste andere groote steden van ons land waren in de vijftiende eeuw ook te Amsterdam allen, die steen of verf als hun arbeidsmateriaal gebruikten, in één groote broederschap vereenigd. Deze stond hier bekend als het Onze Lieve Vrouwe- of Metselaarsgilde, dat een altaar bezat in de Nieuwe Kerk. In 1579 kwam voor den notaris Frans Anthonisz. Bruyningh ten huize van Jan Aertszn,

[1]) R.A. 697 request N°. 35, 36 en 37.